

Глійчук Л.В.,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
кандидат педагогічних наук

ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К.Д.УШИНСЬКОГО

У статті розкриваються педагогічні ідеї К.Д.Ушинського про роль і значення вчителя у процесі формування особистості дитини; здійснюється аналіз поглядів видатного педагога на сутність якостей, якими повинен володіти вчитель початкової школи для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: *особистість, вчитель, навчально-виховний процес, педагогічна діяльність, підготовка вчителя.*

У сучасних умовах реформування системи освіти України одним із пріоритетних завдань є оновлення змісту освіти, пошук ефективних методів, прийомів та засобів навчання і виховання, формування нової генерації висококваліфікованих педагогів з інноваційним типом мислення, розвиненою світоглядною культурою. Особливої уваги сьогодні потребує підготовка вчителя початкової школи відповідно до потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні і світі, оскільки саме педагог відіграє визначальну роль у розвитку особистості дитини, формуванні її цінностей і світогляду.

Проблема формування особистості вчителя привертала велику увагу вітчизняних громадських діячів і педагогів, зокрема А. Алексюка, Б. Грінченка, М. Демкова, І. Зязюна, О. Комарова, С. Миропольського, Т. Лубенця, С. Русової, Л. Соколова, В. Сухомлинського, Я. Чепіги, М. Шкіля, О. Щербакова, М. Ярмаченка та ін. Особливу увагу заслуговує

педагогічна спадщина К.Д.Ушинського, який вніс великий вклад у розвиток вітчизняної педагогіки, зокрема у напрямі формування особистості вчителя, підготовки його до педагогічної діяльності. Існує чимало наукових праць про діяльність і творчість К.Д.Ушинського, серед яких роботи таких дослідників, як І. Барсук, М. Ваховський, В. Довбня, Л. Дровозюк, М. Гончаров, М. Грищенко, Ю. Корнейко, В. Струмінський, О. Романовський, С. Чавдаров.

Метою статті є теоретично осмислити погляди К.Д.Ушинського на особистість вчителя, визначити основні підходи видатного педагога до трактування сутності і особливостей професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів.

Реформування системи освіти в Україні диктує необхідність посилення уваги держави і суспільства до педагогічної підготовки майбутніх вчителів, забезпечення їх особистісного розвитку, формування якостей, необхідних для навчання і виховання підростаючого покоління. У даному контексті важливим є звернення до педагогічної системи К.Д.Ушинського, однією з основних складових якої є професійне та особистісне становлення вчителя. Погляди з цього питання викладено ним у низці педагогічних праць, серед яких “Про користь педагогічної літератури”, “Про народність в громадському вихованні”, “Людина як предмет виховання”, “Проект учительської семінарії”, “Три елементи школи” тощо.

К.Д.Ушинський визначав учителя як головну постать у навчально-виховному процесі. Тому передусім народний вчитель повинен бути близький до народу, знати його мову, жити його інтересами. Він стверджував, що “вихователь, що стоїть на рівні з сучасним ходом виховання, почуває себе живим, діяльним членом великого організму, який бореться з нещастям та вадами людства, посередником між усім, що було благородного і високого в минулій історії людей, та поколінням новим” [4].

Видатний педагог зазначав, що учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, яка любить і постійно вдосконалює свою професію, має ґрунтовну практичну підготовку, педагогічний такт,

володіє методикою навчання і виховання. Він висловлював глибоке переконання, що “тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер. Причини такого морального магнетизування приховані глибоко в природі людини” [2, 39].

Дотримуючись думки, що формування дитини в значній мірі залежить від організації цілеспрямованого навчання, вчений зауважував, що “навчання дітей стоїть на межі між мистецтвом і майстерністю й повинно мати як свободу першого, так і регулярність другого” [3, 161]. Тому вчитель “повинен користуватися кожною нагодою, щоб за допомогою навчання посіяти в душу дитини яке-небудь добре насіння і пов’язувати добре почуття з кожним уявленням, з яким воно тільки може бути пов’язане” [2, 287].

У своїх працях К.Д.Ушинський висловлює міцне переконання у тому, що однією з найважливіших якостей учителя є знання, але не тільки предмету, що викладається, а й спеціальні педагогічні знання і вміння. Він звертає увагу на те, що “знання і вміння викладати і впливати викладанням на розумовий і моральний розвиток дітей можуть бути прищеплені молодим людям, які й не мають особливих здібностей... вчитель молодших класів повинен не лише вміти викладати, а також мати характер, моральність і переконання, тому що його особа впливає більше на учнів, ніж наука, яку він викладає, вчитель повинен відзначатися енциклопедичними знаннями...” [4]. Однак, вчений вважав, що для вчителя немає потреби в широких знаннях, які скоріше можуть шкідливо вплинути на його діяльність, адже “можуть тільки витіснити вчителя з тієї скромної колії, яку він для себе обрав, і перешкодити його обмеженій, але надзвичайно важливій для держави діяльності” [3, 33].

Педагог наголошував, що знання вчителя народної школи мають бути дуже різноманітні. Він повинен мати знання не тільки із Закону Божого, граматики, арифметики, географії та історії, а й з природничих наук, медицини, сільського господарства; вміти гарно писати, малювати, креслити, читати чітко й виразно і навіть співати. Тоді тільки він “буде спроможний давати учням своїм знання, потрібні або корисні їм у житті” [3, 33]. Разом з

тим, як стверджував учений, “педагог повинен чітко усвідомлювати не тільки користь, а й характер користі кожного подаваного ним знання й відносну величину цієї користі і йти прямо до мети, тобто нести справжню і найбільшу користь учневі” [2, 286].

К.Д.Ушинський відстоював позицію, що вчитель повинен бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем. Під вихованням він розумів цілеспрямований та систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою прищеплення їй якостей здорової, розумної, моральної, релігійної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної людини. Педагог зазначав, що “без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе” [2, 39].

Підкреслюючи думку, що у вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вчителя, К.Д.Ушинський стверджував, що всяка програма викладання, всякий метод виховання, хоч би яким він був добрим, не перейшовши в переконання вихователя, залишається мертвою буквою, що немає ніякої сили в дійсності. Він наголошував, що вихователь “ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції. Нема сумніву, що багато чого залежить від загального розпорядку в закладі. Але найголовніше завжди залежить від особи вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем. Вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень. Багато, звичайно, важить дух закладу, але цей дух живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців” [2, 17].

У своїх працях педагог зазначав, що вчитель повинен знати психологію дитини, вивчати і добре знати вихованців, бути обізнаним з новими основами педагогіки та будувати свою діяльність на передових досягненнях педагогічної теорії. На думку К.Д.Ушинського, “педагог-практик має бути і вченим, і глибоким психологом, посувати науку вперед та сприяти створенню нового у виховній діяльності” [2, 16]. Високоосвічений вчитель

обов'язково “вивчає свого вихованця, його здібності, нахили, достоїнства і вади, спостерігає розвиток розуму, керує ним, хоче давати напрям волі, вправляти розсудок, розкривати розум, бореться з лінощами, з упертістю, викорінює погані природні нахили, формує смак, прищеплює любов до істини – одним словом, щохвилини перебуває в сфері психологічних явищ” [2, 15]. Разом з тим вчений зауважував, що “звичайно, не всякий педагог-практик повинен бути вченим і глибоким психологом. Але від кожного педагога-практика можна і треба вимагати, щоб він сумлінно й свідомо виконував свій обов'язок та, взявшись за виховання духовної сторони людини, вживав усіх залежних від нього засобів, щоб ознайомитися якомога ближче з предметом діяльності всього свого життя” [2, 16].

Вважаючи, що вчитель повинен завжди бути зацікавленим у вдосконаленні своїх знань і педагогічної майстерності, К.Д.Ушинський велику роль надавав педагогічній літературі, яку вважав “наймогутнішим засобом, що знайомить нас із психологічними спостереженнями багатьох розумних і досвідчених педагогів і, головне, спрямовує нашу власну думку на такі предмети, що легко могли б випасти з нашої уваги” [2, 16]. Вона “одна тільки й може оживити виховну діяльність, надати їй того смислу і тієї цікавості, без яких вона незабаром стає машинальним провадженням часу, призначеного на уроки” [2, 16].

К.Д.Ушинський зазначав, що “педагог повинен багато вчитися розуміти душу в її явищах та багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності, перш ніж стати практиком” [2, 15]. З цією метою він радив вчителям обмінюватися власним педагогічним досвідом. Адже, “поширення розумних педагогічних ідей між учителями – один з надійніших засобів поліпшити наше суспільне виховання” [3, 98].

Отже, у своїх численних працях К.Д.Ушинський значної уваги надає проблемі формування особистості вчителя, підкреслюючи його надзвичайно важливу роль у процесі навчання і виховання підростаючого покоління. Сьогодні ідею гармонійного розвитку особистості вчителя необхідно

трансформувати у сучасне життя, при цьому пам'ятаючи слова видатного педагога: “школа може широко і без перешкод розвиватись лише тоді, коли про розвиток її буде турбуватись той самий народ, якому вона потрібна і чий діти в ній навчаються” [5, 41].

Джерела:

1. Євтух М. “Став безсмертним він сьогодні!” / М. Євтух, К. Потапенко // Шлях освіти. – 1998. – № 1. – С. 40-45.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / К. Д. Ушинський ; за ред. А. І. Пискунова – К. : Рад. школа, 1983. – 496 с.
3. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т. 2. Проблеми російської школи / К. Д. Ушинський ; за ред. А. І. Пискунова. – К. : Рад. школа, 1983. – 359 с.
4. Ушинський К. Д. Твори : в 6-ти т. Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до “Детского мира” та “Родного слова” / К. Д. Ушинський ; відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – К. : Рад. школа, 1954. – 449 с.

В статтє раскрываються педагогические идеи К.Д.Ушинского о роли и значении учителя в процессе формирования личности ребенка, осуществляется анализ взглядов выдающегося педагога на сущность качеств, которыми должен обладать учитель начальной школы для успешного осуществления профессионально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: *личность, учитель, учебно-воспитательный процесс, педагогическая деятельность, подготовка учителя.*

The article deals with pedagogical ideas K.D.Ushynsky the role and importance of teachers in shaping the child's personality, the analysis looks outstanding teacher in essence qualities that should have an elementary school teacher for the successful implementation of vocational and educational activities.

Key words: *personality, teacher, educational process, teaching activities,*

training of teachers.